

Prolog

Agnes kom ut från sitt sovrum. Hon hade sminkat och kammat sig, gjort sig fin för min skull. Hon var omgiven av sina döttrar, de var glada över att se sin mor så.

»Det här är besökaren från Europa«, sa de till henne, »barnbarnet.«

»Vem då?« frågade hon lite för högt.

»Barnbarnet, du vet.« Nej, Agnes visste inte, det såg jag på henne.

Vi hälsade på varandra och satte oss vid hennes runda vardagsrumsbord någonstans i Buenos Aires. Jag visste vem Agnes var tack vare min farmors dagbok som jag hade med mig i väskan. De växte upp tillsammans i en liten by i västra Ungern och sågs dagligen som barn, trots att de levde olika liv. Agnes föräldrar drev en delikatessbutik, min farmors föräldrar ägde ett litet slott med en grusbelagd gårdsplan i vars mitt det stod en kastanj. *Det var ett lugnt liv på landet*, skrev min farmor om sin barndom, *ett liv som bestämdes av årstiderna*. Tills kriget kom.

Tills den dag på våren 1944 då den ordning som rått i byn i århundraden försvann och tog en hel värld med sig. Först kom tyskarna, sedan ryssarna. Slottet brann, min farmors familj förlorade all sin mark, sin status, sin samhällsposition.

Och Agnes hamnade i Auschwitz.

Man hade förberett Agnes på mitt besök med att säga att jag var på genomresa, att jag hade hittat information om henne i en dagbok. »Om dina föräldrar«, hade man sagt till henne, om en tid som låg sjuttio år tillbaka. Och nu hade jag kommit för att läsa lite ur den.

»Så underbart«, sa hon.

Jag satt bredvid Agnes och kunde se tatueringen som en vakt i Auschwitz hade ristat in i henne och som nu försvann i hudens rynkor. Siffrorna gick knappt att tyda längre: 802 ... 6? Eller var det en 8?

»Äpple eller kvarg?« frågade man mig.

»Va?«

Agnes var arton när hon deporterades till koncentrationslägret, i dag är hon över nittio. Hennes rollator stod redo bredvid stolen. På en liten hylla såg jag foton, hennes avlidne make, döttrarnas bröllop, ett helt liv.

»Äpple«, sa jag och sträckte fram min assiett. Och när alla ätit upp sina pajbitar började jag läsa: om tåget från Budapest som syntes redan på långt håll på sitt sotmoln – och Agnes nickade; om tranorna i utkanten av byn; om körsbären i sockerlag som stod bredvid kassan i föräldrarnas butik; och om hennes far, herr Mandl med de rosiga kinderna.

»Åja, det var de minsann«, avbröt hon mig muntert, och vi gladdes oss med henne, trots att vi inte riktigt var på det humöret. Eftersom vi visste sanningen.

* * *

Gjorde vi det rätta? frågade jag mig dagen efter i avgångshallen på flygplatsen. Bortsett från en man på en städmaskin som körde från ena änden av terminalen till den andra och lämnade efter sig ömsom en mörk, ömsom en ljus rand på mattan var det ingen där, inte en själ.

Jag är bara en budbärare, hade jag intalat mig innan jag åkte dit. Jag har något som tillhör Agnes, det var därför jag kom, men nu var jag inte längre så säker på att det stämde. Bara en kurir?

Sju år hade gått sedan jag börjat leta efter spåren av krigshemligheterna i min släkt. Jag hade åkt flera gånger till Ungern och till Österrike, flugit till Moskva och nu till Buenos Aires, men framför allt hade jag blivit far till tre barn, vilket rörde ihop alltsammans: Jag lärde mig att byta blöjor och koka gröt, och samtidigt allt om mina rötter; jag tillbringade flera dagar i en liten by som heter Rechnitz för att få reda på mer om en massaker på 180 judar, jag pulsade fram i sibirisk snö på jakt efter kvarlämningar efter ett arbetsläger och hamnade till slut i Sydamerika. Och alltihop diskuterade jag varje vecka med min psykoanalytiker i Zürich, vi pratade om Stalin, förintelsen och massgravar medan andra åt pizza till lunch. Först mot slutet frågade jag honom: »Är jag egentligen sjuk?« Varpå han svarade: »Hur ska jag kunna veta det?«

Det kändes som om jag levde i en tidsmaskin, där i går och i dag flöt ihop. Jag hoppade från historia till nutid och såg mig själv promenera på min biografiska tidsaxel. Sju år. Det motsvarar ungefär livslängden för europeiska mullvadar, som jag läst så mycket om i min farmors dagbok, eftersom hon ideligen jämförde sig med just mullvadar.

Där satt jag alltså och tittade ut, på landningsbanor svarta av gummi och bortom dem smutsiga fält, Argentinas oändliga vidder.

Innan vi skildes åt hade Agnes döttrar stuckit till mig en tunn bok som innehöll moderns minnen från krigsåren och nu låg intill min farmors dagbok i väskan. Två omaka kvinnors levnadshistorier som var sammanflätade med varandra och som sträckte sig ända in i nutiden, och som jag nu satt och bläddrade i. Fattas bara min egen historia, tänkte jag, och tog fram min anteckningsbok ur jackan, bläddrade fram en ny sida och skrev datumet i det övre vänstra hörnet: *oktober 2013*.

Vad ska det bli, ett brev? Till vem, till mig? Hur ska man börja?

Då ropades mitt flyg upp.

1.

Allt började en torsdag i april, ungefär sju år före min resa till Buenos Aires. På den tiden arbetade jag på söndagsutgåvan av *Neue Zürcher Zeitung*. Det var en tidig morgon, fortfarande nästan ingen där, allt var lugnt. Jag höll på med en text om en spermadonator från Holland när en äldre kollega, som annars inte brukade prata särskilt mycket med mig, lade en tidnings-sida på mitt skrivbord och frågade: »Vad har du för en släkt egentligen?»

Jag såg upp och log mot henne innan jag tittade på artikeln som hon rivit ut åt mig. Jag väntade mig något från 1800-talet, med plisserade klänningar eller hästar kanske. Någon bro som uppkallats efter en förfader till mig, en Ádám, Zsigmond eller Ladislaus Batthyány, i Ungern känner man till mitt efternamn. Släkten Batthyány var full av grevar, furstar, biskopar. En blev landets premiärminister 1849, en annan, Ladislaus Batthyány-Strattmann, saligförklarades 2003 av påven Johannes Paulus II för sin gärning som läkare i Rom. Släktens historia går att följa ända tillbaka till de turkiska krigen på 1300-talet, men här i väst känner man knappt till namnet, och varför skulle man det? De flesta tror att det är ett tamilskt namn, dubbla y leder tanken till Sri Lanka. Kring jul brukar jag få en del kommentarer, när folk har sett filmerna om Sissi på förmiddags-tv där

det finns en scen när kejsarinnan, spelad av Romy Schneider, dansar med en viss greve Batthyány som har på sig en babyblå uniform och håret fullt av briljantin.

Det var alltså något sådant jag väntade mig när jag tittade på tidningen, något harmlöst, i stället läste jag rubriken: »Helvetesvärdinnan«, som jag inte förstod, men kvinnan på bilden kände jag genast igen. Tant Margit. I mars 1945 skulle hon ha varit delaktig i en massaker på 180 judar i byn Rechnitz vid den österrikiska gränsen. Hon skulle ha haft fest, dansat och druckit och så vid midnatt, för nöjes skull, satt en pistol mot huvudet på de nakna männen och kvinnorna och tryckt av.

»Tack«, sa jag, lade texten åt sidan och riktade blicken mot det blinkande tecknet på skärmen. Jag hade två timmar kvar innan texten om den holländske spermadonatoren skulle vara klar.

Tant Margit? Hon med tungan?

När jag var barn gick vi och åt med tant Margit tre gånger om året, alltid på de dyraste restaurangerna i Zürich. Min pappa svor redan på vägen dit och rökte den ena cigarett efter den andra i vår vita Opel, min mamma kammade mitt hår med en plastkam. Vi kallade henne tant Margit, aldrig bara Margit, som om tant vore en titel. Hon var stor, en massiv överkropp på smala ben. I mitt minne bär hon alltid en dräkt, knäppt ända upp i halsen, och sidenscarfar med hästmönster, hennes krokodilskinnväska är bordeauxröd och har spännen i guld, och när hon berättar något, om rådjurens brunst eller båtresor på Egeiska havet, då räcker hon ut sin tungspets i pauserna mellan meningarna, som en ödla. Jag sitter så långt bort ifrån henne

som möjligt, tant Margit avskydde barn, och medan jag petar i min strimlade kalvlever tittar jag bort mot henne gång på gång. Jag vill få en skymt av den där tungan.

Efter hennes död pratade vi sällan om henne och mina minnen från måltiderna bleknade bort, tills jag läste i tidningen om den österrikiska byn. Rechnitz. Om en fest. Om en massaker. Om 180 judar som var tvungna att klä av sig nakna innan de sköts, så att liken skulle ruttna fortare. Och tant Margit? Hon var där.

Jag ringde min pappa och frågade om han vetat om det. Han var tyst och jag hörde hur han korkade upp en flaska vin. Jag kunde se honom framför mig där på den slitna soffan som jag tycker så mycket om, i vardagsrummet i Budapest.

»Margit hade en del affärer med nazister, det brukar pratas om det i släkten.«

»I tidningen står det att hon ordnade en fest och som höjdpunkt, som efterrätt, lockade hon in 180 judar i ett stall och delade ut vapen. Alla var stupfulla. Alla fick prova. Margit med. 'Helvetesvärdinnan' kallas hon. I engelska tidningar får hon heta 'killer countess'. Och tidningen *Bild* hade rubriken: 'Thyssen-grevinna lät skjuta 200 judar på nazistparty'.«

»Det är skitsnack. Visst, själva brottet ägde rum, men att Margit hade något med det att göra är inte särskilt troligt om du frågar mig. Hon var ett monster, men nåt sånt var hon inte kapabel till.«

»Varför var Margit ett monster?«

* * *

Före tidningsartikeln om Rechnitz och tant Margit hade jag inte varit särskilt intresserad av min släkts historia. Jag hade inte heller haft så mycket med den att göra. Om jag varit född i Ungern hade det varit en annan sak, där fanns det torg och monument till mina förfäders ära. Men jag växte inte upp i Budapest utan i en fyra i utkanten av Zürich, och när jag var åtta flyttade vi hundra meter längre bort till ett grått radhus format som Rubiks kub, de var populära på åttiotalet. Vi hade ett pingisbord i trädgården och ett kylskåp stort som en amerikans, vilket lämnats kvar av förre ägaren. Det luktade så gott när man öppnade frysfacket och stack in huvudet, längst in förbi de frysta ärterna. Och ännu bättre minns jag hur det luktade på bensinmacken där vi stannade ibland, på väg hem från några vänner till mina föräldrar som vi besökte varje söndag. Vi satt alla tre tätt ihop i baksätet, mina bröder och jag, och jag hoppades alltid att vi skulle behöva tanka. Då bevade jag ned rutan, blundade och andades djupt genom näsan. Bensinen och den kyliga luften och hela familjen tillsammans i bilen på väg hem, aldrig kände jag mig tryggare. Och när vi kom fram låtsades jag sova, så att pappa skulle bära in mig på rummet. Hans skjorta luktade vin och cigaretter och sommar, det var min barndom.

På samma sätt som valar beger sig till lugna vatten för att föda, drog sig mina föräldrar tillbaka från världen och slog sig ner här. Men till skillnad från valarna som återvänder till havens djup strandade mina föräldrar i stadens utkant.

Kanske gömde de sig från sitt förflutna. Från sina minnen av Ungern, av kriget, av att vara på flykt och gömma sig.

Eller så ville de bara börja om på en obefläckad plats,

glömma det som varit, göra den här lugna vrån till sitt hem. Och det funkade nästan.

Schweiz är en bra plats för att göra en nystart och skaka av sig svunna dagars tyngd, för här finns ingenting som påminner en om Hitler eller Stalin. De totalitära systemen från förra århundradet, nazismen, kommunismen, koncentrationsläger, Gulag, det är inget annat än kapitel i skolans historieböcker. Det finns knappt några monument för krigens offer, knappt några familjer utöver de invandrade vars historia är sammanflätad med grymheterna. Man hör ingen som frågar: »Morfar, vad gjorde du egentligen i kriget?« Ingen deporterades eller gasades ihjäl. Det finns inget som måste »smältas«, inget som »kommer upp till ytan«, som det alltid heter i tidningarna när det är tal om andra länder. Det finns inget kollektivt nederlag, inga kriser, förutom hos bankerna. I Schweiz känner man bara till år av välstånd, säkerhet och sorglöshet, särskilt under min ungdom i början av nittiotalet när mångfalden fortfarande växte och folk från förörterna ägnade sina helger åt att göra cykelutflykter till någon sjö och pratade om att ta en tur med *hojen*.

Något så idylliskt måste lämna spår efter sig, kan man tycka. Något så fritt från bekymmer smittar av sig på familjelyckan. Inte för alla.

Varken min pappa eller min mamma kände sig någonsin riktigt hemma i Schweiz, Europas allra mest vadderade land. De lärde sig visserligen tala schweizertyska och åkte skidor, köpte en smörgåsgrill när alla andra gjorde det, och på vintern åt också de raclette, hällde smält ost över sina potatisar, kanske med lite mer paprika än andra. Men i själva verket deltog de bara i livet i det här landet när de var tvungna. De hejade på grannarna, men

helst hann de fram till bilen utan att någon såg. I hemlighet smålog de åt Schweiz och schweizarna, åtminstone var det så jag uppfattade det då. Att det kom en och annan främlingsfientlig kommentar från någon granne om att vårt efternamn lät konstigt, om att vi talade rätt bra tyska för att vara utlänningar, om att vår rostiga bil inte passade in här, det brydde de sig inte om, eftersom de visste att de aldrig skulle rota sig här. Schweiz var och förblev ett låtsasland för dem, där livet inte var på riktigt, i varje fall inte ett liv med toppar och dalar, med lycka och lidande. För om man inte hade förlorat åtminstone ett par släktingar i kriget, om man aldrig hade varit med om att en främmande ockupationsmakt, oavsett om den bestod av tyskar eller ryssar, hade kommit och vänt upp och ned på allt, då kunde man inte påstå att man visste något om livet. Lidande var valutan, lycka och idyll räknades inte. Historien var alltid viktigare än framtiden, det gamla alltid bättre än det nya.

Och förmodligen drömde de om ett annat liv, var och en på sitt sätt, i det där lilla huset i utkanten av Zürich, den där platsen utan gårdag, som min pappa snart vände ryggen.

Två år efter att järnridån föll packade han sina väskor och for till Budapest. Även min mamma lämnade Schweiz och gav inte intryck av att sakna något, för vilket jag aldrig förebrådde henne. Plötsligt var de borta båda två, men känslan av att leva i fel land lämnade de åt mig.

Trots det blev jag kvar, förmodligen på grund av tröghet, började plugga som alla andra, och blev journalist. Snart skrev jag om beväpnade ungdomsgäng i Liverpool, sov över i en husvagn hos en högt uppsatt medlem i Ku Klux Klan i Texas,

gick runt flera dagar i en förort till Zürich för att kunna skriva om en gruppvåldtäkt på en 13-årig flicka, och jag satt på soffan hemma hos den holländske spermadonatoren tillsammans med ett lesbiskt par som ville ha barn. Jag såg på när han gav dem en liten burk och en spruta som en av kvinnorna skulle använda för att inseminera sig med hans sperma. »Jag går och handlar«, ropade han och var redan på väg ut genom dörren: »Vill ni ha nåt? Cola? Chips?«, varpå de förvånat skakade på huvudet. Cola? Det var ju ett barn de ville ha.

Ungern var visserligen mina föräldrars land, men vad rörde det mig? Jag var strax över trettio och nykär, andra världskriget, ett krigsbrott mot 180 judar, det hade inte kunnat vara mer avlägset. Jag tänkte att vi ju hade egna problem, migration, vilshenhet, globalisering, och det var sånt jag skrev om: för mycket konsumtion, för mycket porr, för många möjligheter.

Men efter att ha konfronterats med min släkthistoria, den där morgonen när jag kände igen min gammelfaster Margit i tidningsartikeln, så började jag gräva i saken, skrev till släktingar i Wien, Budapest och München. »Hej«, inledde jag, »vi känner inte varandra, men vi är avlägset släkt. Har ni läst om vad som ska ha hänt? Vet ni något?« Jag skaffade fram dokument om tant Margit och hennes man Ivan, som var bror till min farfar, läste böcker om släkten Thyssen och om Ungerns historia, tillbringade hela dagar i arkiv i Berlin och Bern, Budapest och Graz och pratade gång på gång med min pappa. Det var tant Margit som satte igång min resa bakåt i historien, tack vare henne tog jag itu med min bakgrund för första gången i mitt liv.

Det var en massaker på 180 judar som gjorde att jag närmade mig min släkt.